

A gyógyszerészet történetéből

Gyógyszerészet 16. 22—23. 1972.

HOZZÁSZÓLÁS

SZEPESY GÉZA: „AZ ELSŐ RENDSZERES MAGYAR KÉMIA ÍRÓJÁNAK EMLÉKEZETÉRE” CÍMŰ CIKKÉHEZ

DR. TÁPLÁNYI ENDRE

200 évvel ezelőtt, 1771. szeptember 12-én emelkedett jogerőre *Mária Terézia* „Constitutio normativa rei sanitatis” kezdetű egészségügyi jogszabálya a gyógyszerészképzés kötelező tételére, a nagyszombati orvostudományi egyetemen. 200 évvel ezelőtt nem volt egyetemi végzettséghez kötve a gyógyszerészi tevékenység; elegendő volt csupán a gyógyszerészi gyakorlat. *Gerard van Seieten* (1700—1772) *Mária Terézia* udvari orvosa javaslatára indult be hazánkban is a gyógyszerészképzés. Kötelező tantárgynak jelölte meg a kémiát és növénytant [5]. Mindkét tantárgy oktatásával *Winterl Jakab* [1739—1809] orvost bízta meg, aki megszerelte a gyógyszerészeti oktatáshoz a kémiai laboratóriumot és a botanikus kertet (ez évben ünnepli 200 éves évfordulóját). *Winterl Jakab*nak volt kedvenc tanítványa *Kováts Mihály*, aki később magyar nyelven szolgáltatta meg a kémiát, botanikát. Lefordította *Gren Friedrich Albert Károly* (1760—1798) hallei gyógyszerész, majd egyetemi tanár könyvét: „Sistematisches Handbuch der gesamten Chemie” (1796). *Kováts Mihály* négykötetes munkája 12. fejezetre oszlik [9, 10]:

Az 1. fejezet a testek alkotórészéről, a kémiai bontásról, a kémiai affinitásról szól. A 2. fejezet a hő, a fény, a levegő, az oxigén, a nitrogén, a széndioxid, a víz, a hidrogén, sajátosságait ismerteti, a 3., 4. és 5. fejezet a sókat, a 6., 7. és 8. fejezet az állati és növényanyagokat (szerves savak, szénhidrátok, zsírok), a 9. fejezet pedig az ásványi eredetű szerves anyagokat (aszfalt, kőszén, borostyánkő, petróleum) tárgyalja. A 10. fejezet a szénrel és minőségével, a 11. fejezet az ércekkel, a kohászati anyagokkal, végül a 12. fejezet a kémiai affinitási táblázatokkal foglalkozik. Könyvének fejezetei megfelelnek a didaktikus elveknek. Egyes fejezetei (savak, sók, bázisok, fémek stb.), felosztása még ma is helytállóak és a ma használatos tankönyvek is ilyen sorrendben tárgyalják a kémiát [8, 9, 10]

Gyógyszerészeti szempontból érdekes számunkra *Kováts* kémiai könyvén kívül az 1828-ban megjelent „*Medicina Forensis*, vagy Orvosi Törvény Tudomány” és az 1835-ben megjelent: „*Magyar Patika*, azaz Magyar és Erdélyországban termő Patikai Állatok, Növények és Ásványok Orvosi Hasznákkal Egyetemben”. Előbbi könyve főleg toxikológiai szempontból érdekes; rávilágít arra, hogy már abban az időben is a gyógyszerészeket bízták meg az ilyen irányú vizsgálatokkal, mint ahogy az a bevezetőből is kitűnik: „A szerárosok (patikárosok), akik Magyarországon csak törvényes vizsgálat után szoktak mesterségeik szerint alkalmaztatni, kötelesek elvállalni minden vonakodás nélkül a fel-

sőbb orvosi hivataltól rájuk bízott kémiai vizsgálatokat vagy szétbontásokat (analysiseket) melyek az orvosi törvényszéken előforduló kétséges eseteknek megvizsgálására szükségesek” [3]. Ebben számos mérég (arzén, ólom, rézgalic, hánytató borkő stb.) vizsgálatait írja le, amelyek kimutatási módszereit ma is változatlanul alkalmazza a klasszikus analitikai kémia (pl. kénhidrogénes leválasztási módszert a fémeknél). Csupán anynyiban különbözik a mai módszertől, hogy ma tisztább kémszereket alkalmaznak az analitikusok [9].

A „*Magyar Patika*...” című könyve a gyógyszerészeket különösen érdekli; ezt a későbbi magyar gyógyszerkönyvek előfutárának is lehet tekinteni; *Hufeland* német orvos „*Armen Apotheke*” című munkája után íródott [6]. A munka foglalkozik a gyógyítási célra felhasználható növényi és állati drogokkal, ásványi anyagokkal, gyógyszerkészítményekkel [főzetek (decoctum), források (infusum), extraktumok, kenőcsök, szirupok, olajok, aromás vizek, tapaszok, porok stb.].

Három részben tárgyalja a magyar gyógyszerkészítményeket. Az első részben az egyszerű, a másodikban az összetett preparátumokat, a harmadik részben a kémiai elemző táblázatot és a régi, valamint az új nomenklatúrát ismerteti. Gyógyszerkönyvi alaposággal, aprólékossággal, betűrendben tárgyalja az állati és növényi drogokat és ezek neveit németül is megadja. A gyógyszerek és receptek leírását két nyelven — latinul és magyarul — közli, akárcsak a későbbi magyar gyógyszerkönyvek [10].

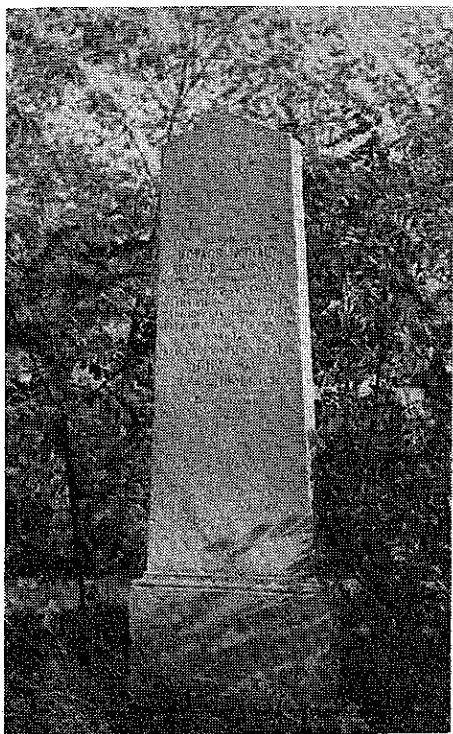
Elévülhetetlen érdeme, hogy a gyógyszerészeti alaptudományokat [kémia, növénytan, gyógyszerismeret, mérgegtan (toxikológia) stb.] elsőnek szolgáltatta meg magyar nyelven. „Én jeget törtem — írja —, mert a legelső magyar Kémiát írtam, még pedig úgy, ahogy ahhoz semmi, csak diribdarab töredék (fragmentum) készültek (materialok) sem voltak. Mindent csupán magamnak kellett legelőször kikeresnem a nyelv kebeléből Egyiptomnak földéből, a szolgálat házából hoztam én ki a Kémiát a maga Hazájába” [2].

A későbbiekben meg is magyarázza, hogy mit akart elérni könyvével: „Arra való tehát a magyar Kémia, hogy most Isten, világ előtt jöjjön világhossz, hogy a magyarnak mind a nyelve, mind az esze alkalmas arra, hogy a tudományokat magyarul csepegtesse kedves magzatjainak az elméjébe” [2].

Üttörő munkájára feledés merült. *Baradlay János* és *Bársony Elemér*: „A magyarországi gyógyszerészet története” című közös munkájukban

szentelnek néhány sort a méltatlanul elfelejtett úttörőnek: „Kováts Mihály, akiről ma már nem hallunk beszélni, s aki már életében sem sok vizet zavart, szerényen, amilyen volt és megértetlenül távozott el a múlt örök némaságban. Becsületes és őszinte magyar jelleme és akarása érdemessé teszi őt az utókor előtt arra, hogy itt foglalkozzunk vele, annál is inkább, mert szó- és műszóalkotásainak egy jórésze ma is megvan és a magyar nyelv élő leltárába került” [1].

Tőle származnak pl a higany, a főzet (decocum), a forrázat (infusum), a szüredék (collatura), az öntés (fusio), az ásvány (mineral), az érc (metallum), az ezüst (argentum), az ólom (plumbum) stb. szavak.

Kováts Mihály (1762—1851) síremléke a mezővácsi temetőben. (Szerző gyűjteményéből)

Dr. Szőkefalvy-Nagy Zoltán, az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Kémia Tanszékének vezető tanára elevenítette fel emlékét az „Adatok a magyar kémia történetéhez” címmel írt tanulmányában. Az ő megbízásából kerestette meg jelen sorok írója az akkori 19/29-es mezőcsáti gyógyszer-tár felelős vezetője Kováts Mihály ismeretlen sírját. A sírt és a márványemléket, valamint Kováts Dániel (testvéröccse) síremlékét is 1957 őszén találta meg Szecső Károly verpeléti tanár és Técsy Béla mezőcsáti református lelkész a református régi temető egyik félreeső helyén. Én lefényképeztem a síremléket, elküldtem dr. Szőkefalvy-Nagy Zoltán tanárnak és jelentettem, hogy Kováts Mihály sírját megtaláltam. (Síremlékét a mellékelt fénykép tünteti fel.)

Ez év július 21-én lesz halálának 120 éves évfordulója. Illő tehát, hogy mi gyógyszerészek is kegyelettel emlékezzünk meg róla.

IRODALOM

1. Baradlay J., Bársony E.: A magyarországi gyógyszerészet története. Budapest, Magyarországi Gyógyszerészegyesület (1930).
2. Kováts M.: Chemia vagy természet titka I—II—III—IV. Landerer, Buda (1807).
3. Kováts M.: Medicina Forensis vagy orvosi Törvénytudomány. Pest, Eggenberger (1828).
4. Kováts M.: Magyar Patika, azaz Magyar és Erdélyországban termő Patika Állatok, Növények és Ásványok Orvosi Hasznaikkal Egyetemben I—II—III. Pest (1835).
5. Perényi F.: A gyógyszerészképzés a nagyszombati egyetemen 1770—1777-ig. Orvostörténeti Közlemények 57—58, 91—118 (1971).
6. Szecső K.: Borsodi Szemle 6, 69—73 (1962).
7. Szőkefalvy-Nagy Z.: Kováts Mihály orvos, a magyarországi természettudományos ismeretterjesztés egyik úttörője: 1762—1851. Országos Orvostörténeti Könyvtár 12 (1959).
8. Szőkefalvy-Nagy Z.: Adatok a magyar kémia történetéhez. Az Egeri Ped. Főiskola Évkönyve 457—508 (1957).
9. Táplányi E.: Borsodi Szemle 3, 38—39 (1959).
10. Táplányi E.: Orv. Hetil. 104, 1042—1043 (1963).

(Fővárosi Tanács Gyógyszertári Központja, 822-es gyógyszer-tár, Budapest VIII., Szántó Kovács J u. 4.)
Érkezett: 1971. IX. 9

20%-KAL MEGHOSSZABODIK AZ EMBERI ÉLETKOR?

Agz.: Öst. Ap -Ztg. 25 (25), 492 (1971).

Az ember életkilátásai az orvostudomány gyors fejlődése következtében 1990 körül mintegy 20%-kal jobbak lesznek, mint voltak századunk elején. Ennek a meggyőződésnek adott kifejezést az „Impact of science and society” (az UNESCO folyóiratának) legutóbbi számában dr. Alex Comfort, a londoni egyetem professzora. A jelenleg folyamatban levő ez irányú tanulmányok nemcsak az emberi élet egyszerű meghosszabodásának, de ezen belül a hasznos munkával eltölthető évek problémáinak kutatásával foglalkoznak. Comfort prof. azt a merész állítást is megkockáztatja, hogy a kísérleti egerek életét pusztán táplálékuk kalóriatartalmának csökkentésével 50%-kal meg lehet hosszabbítani. Az eljárás igen egyszerű: minden harmadik napon böjtöt kell beiktatni az étrendjükbe. Állítása szerint az emberre vonatkozó kísérleti eredményeknek 1975-ben birtokában leszünk, és 1990-re ismerni fogjuk az élet 20%-os meghosszabbításának egyszerű és olcsó módját. A szerző sze-

rint ennek messzemenő gazdasági, társadalmi, politikai és lélektani következményei lesznek. Az alkotóképes öregkor kitolódása változásokat fog hozni a generációk egymáshoz való viszonyában, és csökken majd az öregeknek — ma még sajnos sokfelé tapasztalható — hátrányos megkülönböztetése (77)

R. B.

TETRAMESYL-MANNITOL ALKALMAZÁSA NEOPLASMA ESETÉN

Szentkláray J., Sella C.: Therapia Hungarica 19, 10 (1971).

A citosztatikus hatású vegyületnek (tetramesyl-mannitol; Zitostop) klinikai megfigyelésekkel állapították meg a terápiás értékét. Eredményeik szerint a solid tumorok kezelésében kedvezőbb eredmény tapasztalható, mint haemoblastosis esetén. A levonható konklúzió az, hogy a Zitostop solid tumorok kezelésére egyéb ágensekhez viszonyítva nemcsak a terápiás effektus szempontjából előnyösebb, hanem jobban tolerálható és kevésbé okoz nemvárt mellékhatásokat (72).

K. L.